

Współpraca bibliotek naukowych w zakresie obsługi użytkowników

Organizator: Biblioteka Główna Politechniki Warszawskiej

Warszawa, 23 - 24 września 2002 r.

Maria Pawłowska

Biblioteka Instytutu Fizyki Uniwersytetu Jagiellońskiego

Współpraca bibliotek instytutowych UJ w zakresie obsługi studentów kierunków matematyczno-przyrodniczych (ze szczególnym uwzględnieniem studentów pierwszego roku).

Streszczenie

Na przykładzie Biblioteki Instytutu Fizyki pokazano miejsce małych bibliotek instytutowych w uczelnianej sieci bibliotek Uniwersytetu Jagiellońskiego i ich rolę w kształceniu studentów. Próbowano wykazać, że biblioteki instytutowe (wydziałowe), które dysponują wyspecjalizowanym księgozbiorem i przeznaczone są do obsługi określonej grupy czytelników, są bardziej przyjazne dla swoich użytkowników. Zwrócono uwagę na niedostateczną współpracę bibliotek instytutowych funkcjonujących w obrębie Uniwersytetu Jagiellońskiego w zakresie obsługi czytelników, zwłaszcza studentów pierwszych lat studiów. Na podstawie ankiety przeprowadzonej w tej grupie czytelników ustalono w jaki sposób studenci rozwiązują problem dostępności do podręczników i jaką rolę w tym zakresie pełni biblioteka, w szczególności Biblioteka IF UJ. Dokonano próby analizy sytuacji, w której nastąpi połączenie kilku bibliotek instytutowych i stworzenie jednej, wydziałowej (międzywydziałowej) biblioteki przeznaczonej dla większej grupy użytkowników - wskazano na korzyści i zagrożenia wynikające z takiego rozwiązania. Zastanawiano się jakie kryteria powinna spełniać biblioteka aby czytelnicy uznali ją za dobrą i czy Biblioteka IF UJ spełnia te kryteria.

Przeczytałam ostatnio, że dobra biblioteka to taka, w której jest dużo dobrych książek i mili bibliotekarze. Najpierw zdenerwowało mnie to, bo gdzie miejsce na podstawowe funkcje biblioteki, co z gromadzeniem, opracowywaniem, udostępnianiem, działalnością informacyjną? Jednak po krótkim namyśle doszłam do wniosku, że autor tego stwierdzenia ma rację. Właśnie tak biblioteka postrzegana jest przez czytelników. Jeżeli dysponuje dużą ilością dobrych książek, to znak, że polityka gromadzenia książek prowadzona jest prawidłowo. Miły personel potrafi znaleźć potrzebną czytelnikowi literaturę, bo właściwie ją opracuje i udzieli kompetentnej informacji. Ocena biblioteki jest więc bardzo prosta: czytelnicy cenią sobie przyjazne biblioteki - z dobrym księgozbiorem i miłą obsługą.

Dlatego, bezsprzecznie, najważniejszym miejscem w bibliotece jest wypożyczalnia. To tutaj czytelnik otrzymuje potrzebną literaturę i od tego czy, i jak szybko, ją uzyska zależy będzie jego ocena biblioteki.

Olbrzymie księżnice o charakterze narodowym dysponują bogatym księgozbiorem, ale nie zawsze udaje im się szybko i dokładnie spełnić życzenia czytelników. Biblioteki wyższych uczelni powołane są do tego by obsłużyć studentów i pracowników swojej uczelni. Ale i one nie są w stanie sprostać rosnącym wymaganiom wszystkich studentów. Uczelnie kształcące studentów w wielu specjalnościach nie mogą mieć wystarczającej ilości egzemplarzy podręczników dla każdego kierunku studiów. Stąd rosnąca rola bibliotek wydziałowych i instytutowych, zwłaszcza w uniwersytetach i szkołach pedagogicznych, które kształcą zarówno filologów, prawników, geografów jak również matematyków, fizyków, czy informatyków. Także wtedy, gdy poszczególne instytuty zlokalizowane są w wielu budynkach, czasami znacznie od siebie oddalonymi, w instytucie musi być biblioteka, która

służyłaby studentom i pracownikom naukowym instytutu. Wyobraźmy sobie studenta, który pilnie potrzebuje znaleźć coś w tablicach fizycznych. Zamawia te tablice w bibliotece uczelnianej oddalonej od jego instytutu o ½ kilometra, korzysta z szatni, przeszukuje katalog, wypełnia rewers lub zamawia książkę komputerowo i czeka na realizację zamówienia. W końcu zasiada w czytelni (tablic nie wypożycza się do domu) i szuka potrzebnych wiadomości. Poszukiwania trwają 5 minut. Dojście do biblioteki, oczekiwanie na książkę, zajęcie miejsca w czytelni to co najmniej 2,5 godziny. W bibliotece instytutowej czynności te zajmą mu najwyżej kilka minut.

Studenci wolą małe biblioteki instytutowe, w których po kilku latach studiów czują się bardzo swobodnie. Istnieje powiedzenie, że bez korzystania z biblioteki instytutowej nie da się zaliczyć nawet pierwszego semestru studiów. Dlatego studenci pierwszego roku zaraz po otrzymaniu indeksu kierują swoje kroki do biblioteki, by jak najszybciej zapisać się do niej i wypożyczyć niezbędne podręczniki.

Jedną z takich bibliotek instytutowych jest Biblioteka Instytutu Fizyki, która od 1772 roku służy swoim księgozbiorem pracownikom naukowym i studentom swojego instytutu. Zgromadzono tutaj ok. 30.000 egzemplarzy książek i prenumeruje się ok. 70 tytułów renomowanych czasopism naukowych z zakresu fizyki. Biblioteka dysponuje wyspecjalizowanym, a równocześnie uniwersalnym księgozbiorem, bo oprócz literatury z zakresu fizyki znaleźć tu można również książki z matematyki, chemii, informatyki, filozofii, historii nauki. W bibliotece jest wolny dostęp do półek dla pracowników naukowych Instytutu. Samodzielni pracownicy naukowcy mogą korzystać z biblioteki o każdej porze dnia i nocy. By nie wynosić czasopism poza bibliotekę pracownicy korzystają z bezpłatnego kserografu, na którym wykonują potrzebne kserokopie. Pracownicy naukowcy są uprzywilejowaną grupą czytelników, ale najczęściej odwiedzają bibliotekę studenci. Są to przede wszystkim fizycy i studenci międzywydziałowych studiów matematyczno-przyrodniczych. Zapisu do biblioteki mogą dokonać również studenci innych kierunków: chemii, ochrony środowiska, matematyki, biotechnologii, biologii i studiów biologiczno-geograficznych. Ci studenci zobowiązani są do zaliczenia zajęć z fizyki (wykłady, pracownia, ćwiczenia), a to bardzo trudny etap w studiach biologów, czy biotechnologów. Biblioteki ich macierzystych instytutów nie gromadzą literatury z zakresu fizyki, czasami dysponują pojedynczymi egzemplarzami potrzebnych studentom podręczników, ale nie mogą zapewnić takich książek wszystkim potrzebującym. Rynek wydawniczy próbuje sprostać wysokim wymaganiom bibliotek gromadzących literaturę z zakresu nauk ścisłych i przyrodniczych. Ale daleko mu do doskonałości. Można znaleźć, wciąż wznawiany, podręcznik H.Szydłowskiego: „*Pracownia fizyczna*”, „*Fizykę*” Resnicka i Halliday’a, „*Analizę matematyczną w zadaniach*” Krysickiego i Włodarskiego, a także „*Zadania i problemy z fizyki*” A.Hennela. I na tym kończy się lista nowych, dostępnych w księgarniach książek. Wymieniam tutaj podręczniki potrzebne studentom pierwszego roku fizyki i studentom innych kierunków zaliczających zajęcia z fizyki. W ostatnich latach udało się namówić kierowników innych bibliotek instytutowych do zakupu większej ilości tych podręczników. Nie wpłynęło to w znaczący sposób na popularność biblioteki fizyki, ale na pewno trochę ułatwiło życie studentom innych kierunków.

W Bibliotece Instytutu Fizyki też brakuje podręczników. Nie ma ich tyle, żeby 1 października każdy student otrzymał cały zestaw książek potrzebnych mu w semestrze zimowym. I wydaje się, że nie ma takiej potrzeby. Wszystkie podstawowe podręczniki znaleźć można w księgozbiore pod ręcznym, który wypożycza się do czytelni. W ten sposób rozwiązuje się problem niedostępności książek i nie jest to pomysł oryginalny, bo przecież realizuje go każda biblioteka. Oryginalność pomysłu polega wyłącznie na tym, że nie zmuszamy czytelnika do tego, żeby siedział plackiem za zamkniętymi drzwiami czytelni. Książkę może zabrać tam gdzie najbardziej lubi się uczyć. Może również skopiować

stosowny fragment podręcznika, by nad zagadnieniem popracować w domu. Jest tylko jedno wymaganie: książka wraca do biblioteki w określonym czasie.

Studenci chętnie uczą się w naszej czytelni. Zawsze mogą poprosić o dodatkową literaturę, wymienić przeglądnięte egzemplarze na inne. Nie ograniczamy ilości wypożyczanych do czytelni książek, dlatego czasami obok studenta leży cały stos podręczników. Nie robimy w czytelni przerw na wietrzenie, więc student nie traci czasu oczekując na jej otwarcie. Tym, którzy nie lubią się uczyć w czytelni, gdzie wymagamy zachowania ciszy, pozostaje zasiąść w pomieszczeniu, w którym można popracować w grupie, wymienić uwagi, a nawet porozmawiać na tematy zupełnie nie związane z fizyką. Jak widać biblioteka instytutowa rządzi się trochę innymi prawami niż biblioteka uczelniana. Zwykle znamy naszych czytelników; bezpośredni kontakt bibliotekarza z czytelnikiem owocuje ściślejszą współpracą, ułatwia stawianie pierwszych kroków studentom pierwszego roku, a nawet pomaga studentom ostatnich lat w gromadzeniu literatury do prac seminaryjnych i pracy magisterskiej. Staramy się jednakowo traktować wszystkich czytelników, niezależnie od tego na jakim kierunku studiują. Na pierwszym roku każdy z nich może wypożyczyć trzy książki na dwa miesiące. Jeżeli nikt na książkę nie czeka może ją prolongować na kolejne dwa miesiące. Do czytelni, jak już wspomniałam, można wziąć dowolną ilość książek.

Rozlegające się coraz częściej głosy żądające połączenia bibliotek instytutowych mają swoje uzasadnienie finansowe. Powtarza się argumenty o marnotrawieniu pieniędzy na etaty bibliotekarskie, marnowaniu miejsca na magazyny biblioteczne, dublowanie wielu bibliotekarskich czynności (zapisy do bibliotek, opracowywanie książek). Podnosi się argument dostępności księgozbioru – często studenci chodzą od jednej biblioteki do drugiej poszukując książek, czasami odsyłani są z kwitkiem, bo biblioteka nie przewiduje zapisu studentów spoza własnego instytutu itd. Taka idea może być realizowana, ale tylko pod jednym warunkiem: łączyć można biblioteki o podobnym profilu jeżeli siedziby ich instytutów znajdują się w tym samym lub blisko siebie położonych budynkach (tak jak to się planuje w nowym Campusie UJ). Wtedy można stworzyć dużą bibliotekę wydziałową łączącą księgozbiory kilku bibliotek instytutowych. W jednym miejscu zgromadzona zostanie literatura z pokrewnych dziedzin. Oczywiście, nie obejdzie się bez kolejnej redukcji etatów bibliotekarskich i kłótni w jakim zakresie poszczególne instytuty powinny partycypować w kosztach utrzymania biblioteki i jaką politykę gromadzenia zbiorów należy prowadzić, by wszystkie potrzebne książki znalazły się w bibliotece. Ale to jeszcze melodia przyszłości.

Dobiega końca rok akademicki 2001/2002. Studenci kończący pierwszy rok studiów mają już za sobą pierwsze doświadczenia edukacyjne. Potrafią odnaleźć się w uczelnianej rzeczywistości, wydeptali ścieżki do wszystkich bibliotek, w niektórych znaleźli potrzebną im literaturę. Na pewno w przyszłym roku akademickim będą umieli poradzić swoim młodszym kolegom co należy zrobić, żeby zgromadzić sobie księgozbiór ułatwiający codzienne przygotowanie się do ćwiczeń, wykładów, pracowni i laboratoriów.

By zorientować się jakie preferencje mają nasi czytelnicy przeprowadzono krótką ankietę wśród studentów kończących pierwszy rok. Aby ankietę była wiarygodna i bezstronna prosiłam, by wypełnione kwestionariusze wrzucano do specjalnej skrzyneczki. Oczywiście ankietę była anonimowa, więc spodziewałam się uzyskać szczerą i wyczerpującą odpowiedź.

Wśród studentów rozdano 100 egzemplarzy ankiety. Na pierwsze pytanie: „Czy korzystasz z Biblioteki IF UJ” odpowiedziało twierdząco 89 studentów I roku. Większość korzystała zarówno z wypożyczalni (81) jak również z czytelni (89). Na pytanie „Jak często odwiedzasz Bibliotekę Instytutu Fizyki UJ” udzielono następujących odpowiedzi: *kilka razy w*

tygodniu – 19 osób, raz w tygodniu - 36 osób, kilka razy w miesiącu – 12 osób, raz w miesiącu – 6 osób, raz na dwa miesiące – 5 osób, sporadycznie – 2 osoby, nie korzystam – odpowiedziało 8 osób. Najczęściej poszukiwaną przez tę grupę czytelników literaturą były **podręczniki akademickie (89 osób), słowniki, tablice, informatory (76 osób) informacje bibliograficzne (42 osoby), wydawnictwa popularne (18 osób)**. Na uwagę zasługuje to, że niewielu studentów korzysta na tym etapie edukacji z czasopism naukowych (25 osób) i literatury specjalistycznej (7 osób). Dodać należy, że lista tytułów tych czasopism jest dość ograniczona. Obejmuje przede wszystkim polskie czasopisma takie jak: *Wiedza i Życie, Świat Nauki, Delta, Scientific American, Postępy Fizyki*. Respondenci poszukujący w bibliotece literatury specjalistycznej nie są zbyt liczni (7 osób), ale mogą zapewnić, że nawet wśród studentów pierwszego roku, zwłaszcza Studiów Matematyczno-Przyrodniczych (SMP), znaleźć można prawdziwych entuzjastów, którzy mają za sobą pierwsze doświadczenia naukowe, udział w olimpiadach, a ich wiedza wykracza poza obowiązujący program.

Punkt piąty naszej ankiety miał odpowiedzieć na pytanie czy studenci uczęszczają do innych, poza Biblioteką IF UJ, bibliotek ogólnouczelnianych i instytutowych. Największą popularnością, w tej grupie czytelników, cieszyła się Biblioteka Matematyki UJ (52 osoby), na drugim miejscu znalazła się Wydziałowa Biblioteka Chemii (41 osób), dalsze pozycje zajęły biblioteki Instytutu Biologii Molekularnej (17), Biblioteka Główna AGH (12), Biblioteka Instytutu Informatyki (6) i Instytutu Zoologii (4). W innych bibliotekach bywa 12 osób. Wśród „innych” bibliotek wymieniono Wojewódzką Bibliotekę Publiczną w Krakowie i biblioteki publiczne zlokalizowane w różnych miejscowościach regionu. Na uwagę zasługuje fakt, że tylko 36 osób (spośród 100 pytanym) zapisało się do Biblioteki Jagiellońskiej. Może to oznaczać, że korzystanie z bibliotek instytutowych wystarcza studentom I roku, ale może również świadczyć o tym, że biblioteki instytutowe dysponują lepszym księgozbiorem dla tej grupy czytelników. Bariery dla niektórych czytelników jest także konieczność uiszczenia opłaty za wydanie karty Biblioteki Jagiellońskiej i stosunkowo wysokie kary nakładane za przetrzymywanie książek.

Na ostatnie pytanie ankiety: *W jaki sposób zaopatrujesz się w materiały potrzebne Ci do studiowania* odpowiedzi nie były zróżnicowane. Właściwie każdy student wypożycza książki w bibliotece, korzysta z nich w czytelni, w miarę wolnych środków finansowych wykonuje kserokopie potrzebnych materiałów, pożycza książki od kolegów, szuka literatury w innych, poza Biblioteką IF UJ, bibliotekach. Tylko nieliczna grupa respondentów kupuje książki w księgarni lub w antykwariacie.

Jakie wnioski powinniśmy wyciągnąć z powyższych informacji? Ankieta potwierdziła nasze codzienne obserwacje: w bibliotece instytutowej muszą znaleźć się książki ułatwiające życie, dostatecznie już zestresowanym, studentom pierwszego roku. Wolą oni korzystać z małych bibliotek instytutowych gdzie znajduje się wyspecjalizowany księgozbiór. Takie biblioteki są bardziej przyjazne dla czytelników, krócej czeka się na zamówioną książkę, a stosunki bibliotekarz-czytelnik nie ograniczają się tylko do podania książki przez bibliotekarza. Ten ostatni prowadzi również szeroko rozumianą działalność informacyjną. Są to zarówno informacje faktograficzne, jak również bibliograficzne. Często trzeba podsunąć czytelnikowi stosowną literaturę, właściwy słownik, odpowiedni podręcznik. Na pewno trzeba wyjaśnić niektórym studentom jak posługiwać się katalogiem komputerowym, jak zamawiać książki przy jego pomocy i udzielić informacji gdzie znajduje się, na przykład, Biblioteka Wydziału Chemii.

Szkoda, że przed kilku laty zrezygnowano z konieczności zaliczenia przez studentów pierwszych lat tzw. lekcji bibliotecznych. Na szkoleniu bibliotecznym wyjaśniano zasady działania biblioteki, uczono jak wypełnić rewers, zapoznawano z regulaminem biblioteki. Dziś takich informacji udzielamy każdemu studentowi z osobna.

Wraz z wprowadzaniem do kolejnych bibliotek instytutowych systemu *Circulation* (moduł wypożyczeń w systemie VTLS) pojawiają się nowe możliwości współpracy między bibliotekami obsługującymi czytelników studiujących na pierwszym roku. W każdej z bibliotek instytutowych znajdują się komputery przeznaczone dla studentów. Przy ich pomocy można przeszukać bazę VTLS, zamówić książki w Bibliotece Jagiellońskiej i dowiedzieć się, która biblioteka instytutowa dysponuje potrzebnymi podręcznikami. Komputerowe opracowanie książek, wg zasad narzuconych przez system VTLS, ułatwia i przyspiesza poszukiwania, bo umożliwia wyszukiwanie według kilku kryteriów równocześnie (autor, tytuł, wydawca, tłumacz itd.) Nie wszystkie biblioteki instytutowe wypożyczają książki komputerowo. Dlatego informacja o dostępności książek jest jeszcze niepełna. W najbliższym czasie do grona skomputeryzowanych bibliotek dołączy Biblioteka Wydziału Chemii i Biblioteka Zoologii UJ. Wtedy możliwa będzie jeszcze ściślejsza współpraca między bibliotekami zarówno w zakresie gromadzenia, jak również udostępniania zbiorów. Łatwiej będzie znaleźć potrzebną literaturę, szybciej można będzie opracowywać nowe książki. Czytelnik otrzymuje jedną kartę biblioteczną, która otwiera mu drzwi kilku bibliotek. Komputerowy zapis do wszystkich bibliotek instytutowych i do Biblioteki Jagiellońskiej pozwala bibliotekarzom odpowiedzialnym za wypożyczalnię kontrolować terminowość zwrotu książek, ułatwia rezerwację wypożyczonych pozycji i eliminuje konieczność wypełniania rewersów bibliecznych.

Czy współpraca między bibliotekami, które są częścią jednej wielkiej instytucji naukowej - Uniwersytetu Jagiellońskiego, jest wystarczająca? Oczywiście jest w tej kwestii jeszcze wiele do zrobienia. A nie jest to łatwe. Pracownicy poszczególnych bibliotek nie znają się nawzajem. Biblioteki oddalone są od siebie nawet o kilka kilometrów (np. Biblioteka Instytutu Biologii Molekularnej), dlatego kontakty między bibliotekarzami są ograniczone i każda z tych instytucji rządzi się własnymi prawami. Naganne jest również to, że w Bibliotece Jagiellońskiej rozwiązano oddział zajmujący się bibliotekami instytutowymi. Dziś pracuje tam tylko jedna osoba, która zajmuje się przede wszystkim szkoleniem bibliotekarzy instytutowych w zakresie obsługi systemu VTLS. Na koordynację działalności bibliotek instytutowych brakuje już czasu. Kontakty w ramach wydziału są łatwiejsze. I na tej płaszczyźnie współpraca układa się zadawalająco. Być może jest to sygnał, że połączone biblioteki Wydziału Matematyki Fizyki i Informatyki będą mogły podjąć nowe wyzwania i spełnić oczekiwania czytelników, także studentów rozpoczynających edukację.

Na podkreślenie zasługuje jeszcze jedna sprawa: Biblioteka nie może działać w odosobnieniu. Konieczna jest nie tylko współpraca między bibliotekami, ale również ciągły kontakt bibliotekarzy z pracownikami naukowymi prowadzącymi zajęcia ze studentami. Owocuje to właściwie prowadzoną polityką gromadzenia zbiorów. Można we właściwym czasie odłożyć większą ilość egzemplarzy książek „do czytelnika”. Bibliotekarze muszą znać politykę instytutu w zakresie kierunków kształcenia studentów, otwierania nowych specjalności itd. Nieprawdą jest, że student musi sam zadbać o swój warsztat naukowy. Jest to po prostu niemożliwe! Wielu książek nie można znaleźć w księgarniach, inne są zbyt drogie dla studentów. Biblioteka musi być miejscem gdzie student znajdzie potrzebne mu materiały lub uzyska informację gdzie należy ich szukać.

WYNIKI ANKIETY

1. Kierunek studiów:

SMP -	15 osób
fizyka -	28 osób
chemia -	17 osób
biotechnologia -	12 osób
biologia -	6 osób
matematyka -	12 osób
astronomia -	7 osób
inne -	3 osoby

2. Czy korzystasz z Biblioteki Instytutu Fizyki UJ
TAK – 89 osób NIE – 11 osób
 - a) z wypożyczalni 81 osób
 - b) z czytelni 89 osób
 - c) z katalogów 72 osoby
 - d) nie korzystam 11 osób

3. Jak często odwiedzasz Bibliotekę Instytutu Fizyki UJ
 - a) kilka razy w tygodniu - 19 osób
 - b) raz w tygodniu – 36 osób
 - c) kilka razy w miesiącu – 12 osób
 - d) raz w miesiącu – 6 osób
 - e) raz na dwa miesiące – 5 osób
 - f) sporadycznie – 2 osoby
 - g) nie korzystam – 11 osób

4. Czego poszukujesz w Bibliotece Instytutu Fizyki UJ
 - a) podręczników akademickich – 89 osób
 - b) literatury specjalistycznej – 7 osób
 - c) słowników, tablic, informatorów – 76 osób
 - d) czasopism – 25 osób
 - e) wydawnictw popularnych – 18 osób
 - f) informacji bibliograficznych – 42 osoby
 - g) innych informacji – 43 osoby

5. Z której z niżej wymienionych bibliotek korzystałeś w bieżącym roku akademickim:
 - a) Bibliotek Jagiellońska – 36 osób
 - b) Biblioteka Wydziału Chemii – 41 osób
 - c) Biblioteka Instytutu Matematyki – 52 osoby
 - d) Biblioteka Instytutu Informatyki – 6 osób
 - e) Biblioteka Biologii Molekularnej – 17 osób
 - f) Biblioteka Instytutu Zoologii – 4 osoby
 - g) Biblioteka Instytutu Botaniki – 0 osób
 - h) Biblioteka AGH – 12 osób
 - i) inne (jakie) – 12 osób

6. W jaki sposób zaopatrujesz się w materiały potrzebne Ci do studiowania?

a)	wypożyczam w bibliotekach –	86 osób
b)	korzystam z literatury w czytelnich –	88 osób
c)	wykonuję kserokopię potrzebnych materiałów –	32 osoby
d)	kupuję książki w księgarni lub antykwariacie –	12 osób
e)	pożyczam materiały od kolegów –	43 osoby